

Sõjakuriteod, propaganda ja inimsaatused

Mart Kuldkepp

Omaaegses Euroopas seninägematut hävitustööd teinud Esimene maailmasõda oli lisaks kõigele ka propagandasõda, milles osalevad suurriigid süüdistasid teineteist igasugustes erinevates jõhkrates sõjakuritegudes ja rahvusvahelise õiguse rikkumistes. Sel viisil püüti vastase jalgealust õõnestada ja rahvusvahelist avalikku arvamust enda poole kallutada, või vähemalt jätta muljet, nagu oleks kõik sõdivad pooled käitunud võrdselt ebamoraalselt. Eriti oluline oli see agressorriigi Saksamaa jaoks, mille mainet oli juba päris sõja alguses tugevalt kahjustanud kallaletung neutraalsele Belgiale ning mida hiljem kiskus alla järjest laienev Saksa allveesõda neutraalse kauba- ja reisilaevaliikluse vastu. Infosõja mõttes oli Esimese maailmasõja aegne Saksamaa seega üsna haavatavas seisus.

See oli mõistagi vesi Entente'i riikide propagandistide veskile, mis lisaks tegelikult aset leidnud sündmustele inkrimineeris Saksamaale külge veel kõikvõimalikke muid sõjakuritegusid tsiviilelanike ja sõjavangide vastu. Levinud narratiivide seas olid näiteks belgia väikelaste sandistamine Saksa sõdurite poolt, langenute surnukehadest glütseriini ja loomasööda tootmine ning isegi 1918. griepideemia eesmärgipärane vallapäästmine, mida oluks tolleaegsete virooloogiliste teadmiste juures ka parima tahtmise korral võimatu korda saata. Pärast sõja lõppu sai siiski selgeks, et suurem osa sellest nn julmusepropagandast (sks *Greuelpropanda*, ingl k *atrocitiy propaganda*) põhines kõigest ebamäärastel teadatel ja kahtlastel allikatel.

Hiljem süüdistas sõja teise poole Saksamaa *de facto* sõjaväeline diktaator kindral Erich Ludendorff Saksamaa kurvas saatuses just lääneriikide edukamat propagandat, mis olevat avaldanud Saksa vägede võitlusvõimele äärmiselt negatiivset mõju kuni sõjakaotuseni välja. Sama seisukohta kordasid hiljem ka Adolf Hitler ja Joseph Goebbels, kes tegid sellest omad järeldused. Ent tegelikult ehitas ka Saksamaa Esimese maailmasõja ajal üles võimsa propagandaaparaadi, mille abil püüti Entente'i jutupunktidele vastu astuda ning hoopis Saksamaad ja sakslasi ohvritena näidata.

Propagandistlike narratiivide lansseerimiseks oli kõige parem kasutada neutraalseid riike, nagu Šveits, Rootsi või Hispaania, kust neil oli suurem tõenäosus rahvusvahelisse ajakirjandusse jõuda. See tähendas, et Saksa saatkonnad neutraalsetes riikides püüdsid kohalike uudisteagentuuride ja ajalehetoimetustega südamlikke suhteid hoida, et nende materjale seal vastu võetaks. Saatkonnad ise said infot aga kesksete Saksa ametiasutuste: välisministeeriumi, sõjaministeeriumi ja kindralstaabi luureosakonna kaudu.

Siinkohal ongi lugejateni toodud üks selline Saksa propagandalugu, mille 1915. aasta 26. aprillil edastas Saksa välisministeerium Saksa saatkonnale Stockholmis avaldamiseks kohalikus ajakirjanduses.

Saksa sõjaministeeriumi ette valmistatud dokument kujutab endast eestlasest sõjavangi Voldemar Loorbergi (Lorbergi) ülekuulamisprotokolli, dateeritud 1. aprilliga 1915 Stralkovos. 1880. aasta 12. juunil „Weida linnas“ (Paides?) Eestimaal sündinud reservallohvitser Loorberg seletas, et oli olnud kroonuteenistuses juba aastatel 1902-1906 ning sõja alguses mobiliseeritud 210. Zazasni (?) rügementi, mis võitles Ida-Preisimaal. Seal andis keegi endine piirivalveohvitser, ülemleitnant Udarov, viieteistkümnele vabatahtlikule sõdurile ülesandeks põletada maha Darkehmeni linnast (tänapäeval Ozjorsk Kaliningradi oblastis) umbes 12 kilomeetri kaugusel kagus asuv küla, mis võis Loorbergi meelest olla kas Sun, Stornyn või Angera. Vabatahtlikud, kelle seas oli ka Loorberg, viisid ülesande täide. Juba järgmisel päeval said nad oma teo eest rivi ees kiita ja diviisikomandör kindralleitnant

Fjodorovi ülesandel kätte ka autasud: Udarov Stanislavi ordeni ja seitse vabatahtlikku Georgi risti, Loorberg nende seas. Samuti oli Loorbergile teada, et nii Udarov, kui kõik viisteist vabatahtlikku olid langenud Saksa sõjavangi.

Neile teadetele lisaks seletas Lörberg, et tema kaassõdurid olevat umbes samal ajal vägistanud neli tüdrukut Darkehmenist kümne kilomeetri kaugusel asuvas külas nimega Neu-Ballupönen või Stabrikehnen. Tüdrute emad, kes kuriteo üle kaebasid, oli teiste seas ka ohvitseride poolt välja naerdud ja sõdurid karistusega jäänud. Samuti oli Loorberg ise näinud, kuidas metsas oli umbes 25. septembril keegi vana mees patrulli poolt ilma põhjuseta maha lastud.

Saksa suursaadik Stockholmis, Hellmuth Lucius von Stoedten edastas selle loo lühendatud kujul Rootsi Telegrammibüroole (Svenska Telegrambyrån), mis seda omakorda rootsikeelse pressiteatena levitama asus. Kuigi edukaks see ilmselt ei osutunud, ent Rootsi digiajalehtede andmebaasi andmetel ilmus vastava sisuga uudisenupp siiski vähemalt kohalikus ajalehes Jämtlandposten 5. mail 1915.

Jääb üle veel küsida, kes oli Voldemar Loorberg. Täie kindlusega midagi tõestada on raske, kuid on teada, et üks 1880. aastal Paldes sündinud Voldemar (Vladimir) Loorberg oli 20. sajandi algusaastatel Narva tekstiilitöölise seas tuntud aktivist ning ühtlasi sidepidaja Tallinna töölisringkondadega, mille tolaaegne juhtfiguur Mihhail Kalinin abiellus 1907. aastal Voldemari õe Katariina (Jekaterina) Loorbergiga. Samasse, Narva linavabriku sotsialistlikku ringi kuulus lisaks Voldemarile ja Katariinale ka nende vend Konstantin Loorberg.

1906. aastal võeti Konstantin sandarmite poolt kinni, sest tema juurest leiti läbiotsimisel keelatud kirjandust, revolutsioonilisi laulikuid ja parteipitsatiga liikmemaksu vastuvõtmise raamatud. Mees mõisteti 8 kuuks kindlusevangi ning järgmised teated tema kohta pärinevad alles 1917. aasta kevadest. Siis puhkes Narvas Vene veebruarirevolutsioon ning Narva sandarmivalitsuse arhiivi puistamise käigus leiti sellest salakirjas akt, mis sisaldas andmeid ka sandarmiagent Konstantin Loorbergi tegevuse kohta.

Konstantin ja Katariina said lõpuks saatuslikuks Voldemarilegi. 1938. aasta lõpus, kui Jekaterina Kalinina oli NKVD uurimise all süüdistatuna Trotski ja trotskistide abistamises, tunnistas ta ülekuulamisel, et oli 1924. aastal sündinud oma venda Vladimiri end OGPUle üles andma, kui oli teise venna Konstantini käest kuulnud, et Vladimir oli teinud koostööd tsaariaegse sandarmeeriaga ja andnud sellele üles mitmeid Narva seltsimehi. Õe nõudmise peale julgeolekusse läinud Vladimir tunnistas seal oma teod üles, arreteeriti ja lasti 1924. aasta 25. septembril maha.